

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΚΘ'

ΑΠΡΙΛΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1958

ΤΕΥΧΟΣ Β'

ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΣ, ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ (*)

ΥΠΟ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΧΑΛΚΗΣ

Η ΕΚΘΕΣΙΣ ΚΡΙΝΟΜΕΝΗ

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ὑπὸ μελέτην Ἐκθέσις τῆς Μεικτῆς περὶ τοῦ Προσηλυτισμοῦ Ἐπιτροπῆς διακρίνεται διὰ τὸν πολὺν ρεαλισμόν, μεθ' οὗ ἔξετάζει τὸ θέμα τοῦ προσηλυτισμοῦ. Τοῦτο εἶναι ἀσφαλῶς στοιχεῖον καταδεικνύον τὴν ἀξίαν τοῦ κειμένου τούτου καθ' ἑαυτό, ἀλλ' ἅμα καὶ καθιστῶν ἐμφανῆ τὴν πραγματικότητα, ὅτι αἱ περὶ τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐνδιαφερόμεναι Ἐκκλησίαι καὶ Ὁμολογίαι δὲν δύνανται πάντως νὰ θεωρήσωσι συμφώνους ἐν παντὶ τὰς ἀρχὰς καὶ ἀπόψεις αὐτῶν πρὸς τὰ ἐν τῇ Ἐκθέσει περιλαμβανόμενα. Αὐτὸ συμβαίνει τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἡμετέραν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἣτις ἐκτὸς τοῦ ὅτι συναντᾷ ἐν τῇ Ἐκθέσει οὐχὶ πάντως ὀλίγας ἀντιλήψεις καὶ σκέψεις ξενιζούσας θεολογικῶς καὶ ἄλλως αὐτήν, ἀναγκάζεται ἐπὶ πλέον, ὅπως διαπιστώσῃ καὶ τοῦτο, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Ἐκθέσει σκέψεις καὶ ἀπόψεις, πρὸς ἃς δυσκόλως, ὡς νομίζομεν, δύνανται νὰ ἀπαντήσωσι ἢ καὶ νὰ ἀνταποκριθῶσιν ἔνιοι ἐκ τῶν ἐμπεπλεγμένων εἰς τὸν Προσηλυτισμὸν Ὁμολογίαι τῆς Προτεσταντικῆς Δύσεως.

Καὶ αὐτὴ μὲν ἡ γενικὴ ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Ἐκθέσεως ἐντύπωσις ἡμῶν. Δὲν ἀμφιβάλλομεν πάντως, ὅτι ὑπῆρξε κοπιώδης ἡ ἐργασία τῆς συντάξεως παρομοίας Ἐκθέσεως ἀπὸ μέρους τῶν μελῶν τῆς ὡς ἄνω Ἐπιτροπῆς καὶ θὰ παρέστη ἀνάγκη ἀσφαλῶς, ὅπως ἐπιστρατευθῇ ἀρκετὴ καλὴ διάθεσις καὶ περισσὸν οἰκουμενιστικὸν πνεῦμα πρὸς τοῦτο.

Ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ διάθεσις ἤρκεσεν, ἵνα ἐξουδετερώσῃ τὰς δυσκολίας τοῦ ἔργου. Διὸ καὶ ἡ Ἐκθέσις δὲν στερεῖται ἐλλείψεων, θεολογικῶν πρῶτον, ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικωτέρων καὶ πρακτικωτέρων τοιούτων, κυρίως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας ἀντιμετώπισιν τῶν περὶ τὸν Προσηλυτισμὸν δημιουργουμένων πολυπλόκων καταστάσεων καὶ προβλημάτων. Τὸ κείμενον παρουσιάζει ἐπὶ πλέον καὶ ἐσωτερικὰς τινὰς

(*) Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 36 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

ἀντιφάσεις, ἃς καὶ θὰ ὑποδείξωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω, πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν καθ' ἑαυτὴν θεολογικὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ.

Πρωτίστως θέλομεν ἵνα σταματήσωμεν ἐπ' ὀλίγον ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς γενομένης διευρύνσεως ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ θέματος, προσλαβόντι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὴν μορφήν «Χριστιανικὴ Μαρτυρία, Προσηλυτισμὸς καὶ ἑρσηκευτικὴ Ἐλευθερία ἐν τῷ πλάσιῳ τοῦ Π. Σ. Ε.»· Ἐπιτραπήτω εἰς ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν, ὅτι ἐν τῇ διευρύνσει ταύτῃ, καὶ δὴ συγκεκριμένως ἐν τῇ προσθήκῃ τοῦ ὄρου «Χριστιανικὴ Μαρτυρία», ὑπάρχει ἰδιαιτέρα τις πρόθεσις. Νομίζομεν δηλονότι, ὅτι ἐν ὀνόματι τῆς παρεμβληθείσης ἐννοίας τῆς «χριστιανικῆς μαρτυρίας» παρέρχεται ἡ δυνατότης εἰς τὴν Μεικτὴν Ἐπιτροπήν, ὅπως εἰσηγηθῆ ἑσπαστικὰς τινὰς περὶ Προσηλυτισμοῦ δικαιολογίας. Καὶ ἐξηγουόμεθα. Ἀναμφιβόλως ἡ «χριστιανικὴ μαρτυρία» εἶναι καθῆκον τῆς Ἐκκλησίας, φύσει καὶ θέσει ἐπιβαλλόμενον αὐτῇ, διὰ τὸ εἶναι ταύτην ἐν παντὶ καὶ πάντοτε φορέα τοῦ λόγου καὶ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου (43). Ὁ Προσηλυτισμὸς ἀντιθέτως εἶναι πρᾶξις αὐτῆ ἐν ἑαυτῇ φέρουσα τὰ στοιχεῖα τῆς ἠθικῆς ἀπαξίας, τόσῳ μᾶλλον ἐφ' ὅσον, ἐνῶ ἡ ἱερά ὑποχρέωσις τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας, ἐκδηλουμένη ἐκεῖ ἔνθα δὲν κατηγγέλθη ἔτι ὁ Χριστός, ἐξυπηρετεῖ τὸ ἔργον τῆς μεταδόσεως τοῦ Ἐυαγγελίου, ἐν τῷ πνεύματι τῆς προορήσεως τοῦ Κυρίου, καθ' ἣν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ κηρυχθήσεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ὁ Προσηλυτισμὸς ἀντιθέτως, γενόμενος ἐκεῖ ἔνθ' ὑπάρχουσι παραδεδομένα ὅ τε λόγος καὶ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου, ἀποβαίνει στοιχεῖον ἀποσυνθετικὸν τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἰσχύος τῆς Ἐκκλησίας, ἐνσπειρομένων διὰ τούτου τῆς διχονοίας καὶ τῶν ἀντιπερισπασμῶν, ἀντὶ τῆς οἰκοδομῆς, τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης καὶ τῆς κατανοήσεως. Εἶναι δὲ πάντως ἐμφανὲς ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ἐν ὀνόματι τῆς ἱεράς ὑποχρέωσεως τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας δὲν ἠμπορεῖ νὰ προωθῆται κατ' οὐδένα τρόπον ὁ θεσμὸς τοῦ Προσηλυτισμοῦ. Διὸ καὶ κρίνομεν τὴν διευρύνσιν ταύτην τοῦ περὶ Προσηλυτισμοῦ θέματος πρὸς τὴν ὡς ἄνω κατεύθυνσιν τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας, ὡς διευκολύνουσαν μὲν ἴσως τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἀπὸ οἰκουμηνιστικῆς πλευρᾶς, μὴ μεταβάλλουσαν ὅμως ποσῶς τὸν ἐν ὃ Προσηλυτισμὸς καθ' ἑαυτὸν κέκτηται χαρακτῆρα, ὡς «διδαστραμμένης» μορφῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας, καθὼς καὶ ἐν τῇ Ἐκθέσει ἀνομολογεῖται.

Ταῦτα ὡς μία πρώτη ἔνστασις περὶ τὴν γενομένην διευρύνσιν τῆς περὶ Προσηλυτισμοῦ διὰ τῆς Ἐκθέσεως συζητήσεως. Ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τῆς Ἐκθέσεως ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:

43. Ἴδε τὴν ἀποψιν ταύτην ἐν ἐκτάσει ἀναλυομένην ἐν τῇ Ἐκθέσει τοῦ Π Τμήματος τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Evanston, «Ἐυαγγελισμὸς, ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἐκτὸς αὐτῆς», κατὰ μετάφρασιν Ἰακώβου Μητρο, Φιλαδελφείας, ἐν «Ὁρθοδοξία», 31 (1956) σελ. 173)184. Πρβλ. καὶ Ἰωαννίδου Β. Ἡ Β' Συνέλευσις τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Evanston τῶν Η. Π. Α. (Θεσσαλονίκη 1955) σελ. 28)30.

Τὸ πρῶτον τμῆμα, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορικὴν περὶ τὸν Προσηλυτισμὸν ἀνασκόπησιν, ὅφ' ἦν καὶ ἐξετάζεται ἡ διεκκλησιαστικὴ αὐτὴ πραγματικότης ὑπὸ τὴν προοπτικὴν τῶν περιπτώσεων ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀνεκινήθη ὡς ζήτημα διεκκλησιαστικὸν ἐντὸς τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, καὶ δὴ ὅλως ἰδιαιτέρως ἀπὸ μέρους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡμῶν, τὸ πρῶτον τοῦτο τμῆμα, λέγομεν, εἶναι ἀρκούντως ἀντιπροσωπευτικὸν τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς σοβαρότητος, ἣν παρουσιάζει τὸ θέμα τοῦτο καθ' ἑαυτό. Ἡ μετὰ ταῦτα ἐν ὀνόματι οἰκουμενιστικῶν τινῶν κειμένων, καὶ μάλιστα τοῦ πολλοῦ κειμένου τοῦ Τοροντο, μνημονευομένη ὑποχρέωσις τῆς «διακηρυξέως τῆς πίστεως ἐκάστης Ἐκκλησίας», καίτοι κατ' ἀρχὴν δὲν ἤμπορεῖ νὰ προωθηθῆ ἄχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ ἀπαιτηθῆ ἡ χρῆσις μέσων καὶ μεθόδων «ἀσυμβίβαστων πρὸς τὰς ἀδελφικὰς σχέσεις μετ' ἄλλων μελῶν Ἐκκλησιῶν», διότι τοῦτο θὰ ἐμίλου τοὺς σκοποὺς, δι' οὓς ἐδημιουργήθη τὸ Συμβούλιον, ἀποτελεῖ ἐν τούτοις ἰδεολογικὴν τινα βᾶσιν διὰ τὴν ἐπὶ τὰ περαιτέρω προώθησιν τῆς οἰκουμενιστικῆς συζητήσεως ἐπὶ τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ὃ ὁποῖος παρὰ ταῦτα δὲν παύει νὰ εἶναι ἀναντιρρήτως ἀσυμβίβαστος ἐνέργεια» τῶν προσηλυτιζουσῶν Ἐκκλησιῶν, μειοῦσα πάντως τοὺς σκοποὺς τοῦ Συμβουλίου. Ἡ εὐθὺς δὲ κατωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Ἐκθέσεως διατυκωμένη ἰδέα, ὅτι ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ καὶ πάλιν κειμένου τοῦ Τοροντο δέον νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ ἀρχή, ὅτι ἡ μεταπήδησις ἀπὸ Ἐκκλησίας εἰς Ἐκκλησίαν ἐπιτρέπεται, διακηρυχθῆ δὲ τὸ τοιοῦτον καὶ διὰ «συγκεκριμένης τινὸς δηλώσεως», ἐφ' ὅσον ἡ τοιαύτη μεταπήδησις «εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μαρτυρίας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν», ἡ τοιαύτη ἰδέα θεωροῦμεν ὅτι εἶναι ἐξαιρετικῶς τολμηρὰ καὶ ἐπικίνδυνος, ἀποδεικνύει δὲ τὸ κείμενον τοῦ Τοροντο, ἐὰν μὴ τι ἄλλο, τοῦλάχιστον ὡς δυνάμενον νὰ κατηγορηθῆ ἐπὶ ἐξωφθάλμῳ ἐλαστικότητι, τοῦθ' ὅπερ ἀποκτᾷ βαρυτέραν ἔτι σημασίαν νῦν, ὅτε καὶ συζητεῖται ἡ ἀνεπάρκεια αὐτοῦ.

Οἱ καθαρῶς ἱστορικοὶ λόγοι, εἰς οὓς ἀναφέρεται ἡ Ἐκθεσις, προσπαθοῦσα νὰ δικαιολογήσῃ τὸν Προσηλυτισμὸν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν ἐξελίξεων, ὡς ἐγνώρισεν ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας εἰς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ οὐμανιστικῶς, ἰδεολογικῶς, πολιτικῶς, πολιτειακῶς καὶ ἄλλως συνταρασσομένου κόσμου τῆς σήμερον, εἶναι ὡς τόσα σημεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἠθέλομεν ἵνα σταματήσωμεν, ἔστω καὶ διὰ βραχέων, ἰδιαιτέρως.

Καὶ πρῶτον μὲν συμφωνοῦμεν, ὅτι ἡ ἱεραποστολικὴ δραῖσις, ἡ ἀναπτυσσομένη ἀπὸ μακρῶν χρόνων εἰς τὰς περιοχὰς «ξένων Ἱεραποστολῶν», ἐδημιούργει καὶ ἐξακολουθεῖ δημιουργοῦσα ἀντιθέσεις καὶ ἀνταγωνισμούς, ἥκιςτα κολακευτικούς διὰ τὸν Χριστιανισμὸν ἡμῶν. Τὸ ὅτι δὲ εὐρέθησαν καὶ εὐρίσκονται ἱεραποστολαί, «ἐργαζόμεναι καὶ προσεταιριζόμεναι μέλη» πρεσβυγενεστερῶν ἐν τῇ Ἱεραποστολῇ Ὁμολογιῶν, εἶναι γεγονός ἐκ τούτου θλιβερόν. Ἀποβαίνει δὲ ἔτι τραγικώτερον τὸ πρᾶγμα, ὅταν αἱ ἱεραποστολαὶ αὗται κινοῦνται καὶ προσεταιρίζονται μέλη ἀρχαίων καὶ καθεστηκυῶν Ἐκ-

κλησιῶν, οἷα ἡ ἡμετέρα Ὁρθόδοξος. Τὸ ὅτι εἰς τὰς Ἐκκλησίας ταύτας ὑπάρχουσι «χωλαίνοντες ἢ ἄλλειπῶς εὐαγγελισθέντες ὀπαδοί», ὡς χαρακτηρίζονται ἐν τῇ Ἐκθέσει τὰ χαλαρώτερα περὶ τὴν πίστιν μέλη τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν, τοῦτο θὰ ἠθέλομεν νὰ μὴ ἀπετέλει βάσιν καὶ προϋπόθεσιν πρὸς Προσηλυτισμόν, τόσον κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, εἰς ὃν ἀναφέρεται ἡ Ἐκθεσις, ὅσον καὶ σήμερον.

Δεύτερον, ἡ ἀπόκτησις «συνειδήσεως χριστιανικῆς ἐλευθερίας», ἣν ἡ Ἐκθεσις ἐξετάζει ὑπὸ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς ἐξελίξεις καὶ ἐκδηλώσεις αὐτῆς, καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως αὐτῆς λόγῳ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συστημάτων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἀποτελεῖ ἄρα γε ἀρκετὴν δικαιολογίαν διὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐπέκτασιν τοῦ Προσηλυτισμοῦ; Δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆ, νομίζομεν, ὅτι ἡ ἀπόκτησις συνειδήσεως ἐλευθερίας δὲν ἴσχυρεῖ νὰ εἶναι μονόπλευρος καὶ νὰ ἐκλαμβάνηται ὡς ἐλευθέρωσι καὶ ἀσυδότης δράσις ἀτόμων ἢ ὁμάδων ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἄλλων. Ἀντιθέτως, ἐν τῇ τοιοῦτοτρόπῳ δράσει τῶν ξένων, ἐκάστη Ἐκκλησία φυσικῶς θὰ αἰσθανθῆ περιοριζομένην καὶ θιγομένην τὴν ἑαυτῆς ἐλευθερίαν, ὅταν ἔξωθεν ὠργανωμένα κινήσεις ἔλθωσι καὶ, κατηγοροῦσαι αὐτὴν ὡς ἄλλειπῶς ἐκπληροῦσαν τὴν χριστιανικὴν καὶ σωστικὴν μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς ἀποστολὴν τῆς προσηλυτίσεως τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς, ἐπηρεάζουσαι οὕτως ἀσυδότης συνειδήσεις καὶ πεποιθήσεις ἱερὰς ἀνθρώπων ἐλευθέρων πάντως νὰ ἐκλέξωσι τὴν κατὰ προτίμησιν αὐτῶν ζωὴν καὶ ἐντὸς ἔστω τῆς ὑποτιθεμένης ὡς ἄλλειπῶς δράσεως Ἐκκλησίας αὐτῶν. Θὰ ἐπανέλθωμεν ὁμῶς κατωτέρω εἰς τὸ κατ' ἀρχὴν τοῦτο θέμα τῆς ἀντιλήψεως καὶ ἐκδοχῆς τῆς ἐλευθερίας ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ τοῦ Προσηλυτισμοῦ.

Τρίτον, ἡ διαπίστωσις, ἣν συναντῶμεν ἀκολούθως ἐν τῇ Ἐκθέσει, ὅτι ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐλευθέραι τινες Ἐκκλησίαι ἀνέλαβον «προογράμματα εὐαγγελισμοῦ» (sic), «εἰς περιοχάς, αἵτινες πρότερον ἦσαν ἀποκλειστικὴ περιοχὴ τῶν Ἐθνικῶν ἢ Κρατικῶν Ἐκκλησιῶν», εἶναι ἀσφαλῶς ἡ σκληρότερα ἱστορικὴ διαπίστωσις περὶ τοῦ Προσηλυτισμοῦ, τοῦ διεξαχθέντος καὶ διεξαγομένου εἰς βάρος ἰδίᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἑγγύς Ανατολῆς. Καὶ εἶναι δύσκολον, νομίζομεν, νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἐνέργειαν ταύτην «τῶν ἐλευθέρων Ἐκκλησιῶν» εἰς τὴν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀνελιχθεῖσαν, ὡς λέγει ἡ Ἐκθεσις, συνειδήσιν τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοῖς λαοῖς καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Δύσεως, καὶ μόνον εἰς αὐτήν. Νομίζομεν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ P. E. Shaw καταβληθεῖσα προσπάθεια ἐν τῷ ὄντι ἐνδιαφέροντι ἔργῳ αὐτοῦ περὶ τῶν Ἀμερικανικῶν ἐπαφῶν μετὰ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1820 - 1870⁴⁴, τόσον κυρίως ἐν Ἑλλάδι, Κωνσταντινουπόλει, Σμύρῃ καὶ ἄλλαχοῦ, ὅσον κυρίως καὶ ἐν ἄλλαις περιοχαῖς τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς εὐρύτερον, προσπάθεια κατατείνασα νὰ ἀποδείξῃ, ἐν ἱστορικῇ πα-

44. Shaw P. E., American contacts with the Eastern Churches 1820—1870 (Chicago, III, 1937).

ρατάξει καὶ συνθέσει γεγονότων καὶ προσώπων, τὰς ἐνεργείας ἐκεῖνας τοῦ ἀμερικανικοῦ καὶ γενικώτερον τοῦ δυτικοῦ Προτεσταντισμοῦ ὡς γενομένας ἐν ὀνόματι ἐκπολιτιστικῶν, φιλελευθέρων καὶ φιλανθρωπιστικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεολογιῶν ἢ καὶ καθόλου χάριν τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας, ἡ προσπάθεια, λέγομεν, ἐκεῖνη, δὲν ἐπέτυχε νὰ δικαιολογήσῃ πλήρως ταύτας, οὐδὲ νὰ ἐμφανίσῃ αὐτὰς ὡς ἀπολύτως ἀκεραίας ἀπὸ χριστιανικῆς καὶ ἠθικῆς πλευρᾶς, καίτοι εὐρεῖα καὶ εὐγενῆς ἠπῆρξεν ἡ κατ' ἀρχὰς ὑποδοχή, ἧς ἔτυχον ἐν πολλοῖς οἱ ἐκπρόσωποι τῶν «προγραμματῶν ἐκείνων εὐαγγελισμοῦ» καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καθόλου βοήθειας αὐτῶν παρὰ τῷ ὀρθοδόξῳ λαῷ τῆς περιοχῆς, τοῦλάχιστον μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν δὲν εἶχον ἔτι δημιουργηθῆ αἰ βαρύτεραι ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἀντιδράσεις κατὰ τῆς καθόλου κινήσεως⁴⁵.

Ἀπὸ ταύτης τῆς πλευρᾶς, ὅσα λέγονται ἐν συνεχείᾳ ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ τμήματι τῆς Ἐκθέσεως, ὑπερτονιζομένων τῆς ἐλευθερίας καθ' ἑαυτήν καὶ τῶν ἱστορικῶν αἰτίων, τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ φρονήματος καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς ἐλευθερίας (ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἐπιθυμία ἐλευθέρου ἀναπτύξεως καὶ ἐσωτερικῆς ἀναγεννήσεως τῶν λαῶν, ἢ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ διαμορφωθέντα ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα καὶ ἡ γενικωτέρα ἀντίδρασις, ἦν ἐγένων ταῦτα, ἢ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, ὡς ρεῦμα εὐρυτέρας πνοῆς, ἢ οἱ «τεχνολογικοὶ καὶ κοινωνιολογικοὶ παράγοντες» τῆς συγχρόνου ζωῆς, ἀπὸ τοῦ τύπου καὶ τῶν βιβλίων μέχρι καὶ τοῦ ραδιοφώνου, τοῦ κινηματογράφου, τῶν συχνῶν ταξιδίων κλπ.), πάντα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσι, νομίζομεν, στοιχεῖα ἐπαρκῆ πρὸς δικαιολογίαν τοῦ ὄν κατὰ καιροῦς ἢ Δύσις διεξήγαγε προσηλυτισμοῦ. Ἐφερον ἴσως τὰς Ἐκκλησίας πλησιέστερον ἀλλήλων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὄφειλον νὰ ἐξωθήσασιν ταύτας καὶ εἰς πράξεις ἐκκλησιαστικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ διαιρέσεως. Διότι τοῦτο θὰ ἰσοδυναμῆ πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τῆς λελανθασμένης ἀρχῆς, ὅτι ἡ ἐντὸς τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως κυρίως, ἢ καὶ ἡ ἐντὸς τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ γειννάσις τῶν λαῶν ὑποβοηθεῖ ἢ συνυπουργεῖ εἰς τὸ διεξαγόμενον προσηλυτιστικὸν οὕτως εἰπεῖν «λαθρεμπόριον» μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι οὕτως ἔχουσι τὰ πράγματα ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει καὶ ἐν τῷ πεπολιτισμένῳ δυτικῷ κόσμῳ. Διὸ καὶ παραδεχόμεθα ὡς ὀρθὴν τὴν συμπερασματικῶς μόνον διατυπωμένην ἐν τῇ Ἐκθέσει σκέψιν, ὅτι «αἱ ὡς ἄνω ἱστορικαὶ μεταβολαὶ καὶ ἐξελίξεις ἔδωκαν ὄθησιν πρὸς στενωτέραν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν συν-

45. Shaw P. E., American contacts with the Eastern Churches. 1820—1870 (Chicago, Ill. 1937), σελ. 17 - 33, 38 κ. ἐξ., 71 κ. ἐξ., 171 - 188 κλπ. Πρβλ. καὶ Παπαδοπούλου Χρυσ., Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α' (Ἀθήναι 1920), σελ. 207 καὶ ἐξ., καὶ Καρμίρη Ι., Ὁρθόδοξία καὶ Προτεσταντισμός (Ἀθήναι 1937), σελ. 277 κ. ἐξ.

εργασίαν καὶ ἀποτελοῦν ὄντως σημαντικὸν παράγοντα ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ Π.Σ.Ε.». Εἰς τὰς μεταβολὰς ταύτας καὶ τὰς ἐξελίξεις ἡμεῖς διαβλέπομεν τὴν αἰτιολογίαν μόνον τῆς συνεργασίας τῶν Ἐκκλησιῶν, ἥμιστα δὲ τὸ ὑπέδαφος ἐκεῖνο, τὸ νόμιμον καὶ λογικόν, ὅπερ θὰ ἐδικαιολόγει τὸν Προσηλυτισμὸν καθ' ἑαυτόν.

Ὡς πρὸς τὸ 2ον τμήμα τῆς Ἐκθέσεως, τὸ ἀναλύον τοὺς ὅρους «Χριστιανικὴ Μαρτυρία», «Προσηλυτισμὸς» καὶ «Θρησκευτικὴ Ἐλευθερία», ὡς καὶ προλαβόντως παρατηρήσαμεν, θεωροῦμεν τοῦτο ὡς τὸ ἐπιτυχέστερον μέρος τῆς Ἐκθέσεως. Τὰ ὅσα λέγονται πρῶτον περὶ τῆς Χριστιανικῆς Μαρτυρίας, σύμφωνα κατ' ἀρχὴν πρὸς ὅσα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὥριζε καὶ ἡ Π Ἐπιτροπὴ ἐν τῇ Γενικῇ Συνελεύσει τοῦ Evanston ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ⁴⁶, εἶναι ἀσφαλῶς ἀξιοπρόσεκτα. Τὸ ἐν τῇ Ἐκθέσει τονιζόμενον καθῆκον «παντὸς Χριστιανοῦ καὶ πάσης Ἐκκλησίας», ὅπως παράσχωσι μαρτυρίαν τῆς ἑαυτῶν πίστεως, δὲν νομίζομεν, ὅτι οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον δύναται νὰ διαμφισβητηθῇ. Καὶ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι, ἰδίᾳ εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν εὐρύτατα συζητεῖται ἐν ἀπάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τὸ θέμα τῆς θέσεως, τῶν εὐθυνῶν καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους ἐκδηλώσεσι τῆς ζωῆς καὶ δράσεως τῆς Ἐκκλησίας⁴⁷, θεωρουμένου πλέον ὡς ἀπαραιτήτου τοῦ καταρτισμοῦ θεολογίας τινὸς εἰδικῆς τῶν λαϊκῶν, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς στενωπότητος ταύτης σχέσεως, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ χριστιανοῦ ὡς ἀτόμου καὶ τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας ὡς καθήκοντος τοῦ τελευταίου τούτου, τὸ θέμα τοῦτο, λέγομεν, τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας εὐρίσκει βαθυτάτην ἀπήχησιν εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τῶν ἡμετέρων ὀρθοδόξων πιστῶν. Ἡ εἰς τὸ ἔργον τῆς καλῶς νοουμένης χριστιανικῆς μαρτυρίας ἔνταξις τοῦ λαϊκοῦ, τοῦ χριστιανοῦ ἀτόμου, ὅσον

46. Ἴδε ἀνωτέρω, σελ. 2.

47. Ἴδε σχετικῶς Κοτσώνη Ἱερωνύμου, Ἡ θέσις τῶν λαϊκῶν ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ κατὰ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (Ἀθήναι 1956) passim. Τρεμπέλα Π., Οἱ Λαῖκοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν «Ἐργοῖα» (1948) σελ. 280 κ. ἔξ., 298 κ. ἔξ., 313 κ. ἔξ., 330 κ. ἔξ., (1949) σελ. 8 κ. ἔξ., 21 κ. ἔξ., Ἰδίου, Οἱ Λαῖκοι ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν «Ἐκκλησίᾳ» 9 (1931) σελ. 20-22, 25-27, 33-36, 49-50, Γεωργίου, Μητρ. πρ. Νευροκοπίου, Τὸ «βασιλεῖον ἱεράτευμα» καὶ ἡ ἀληθὴς σημασία αὐτοῦ, ἐν «Γρηγόριος Παλαμᾶς», 37 (1954) σελ. 214-224 καὶ 297-307, Ἰωαννίδου Δ., Τὸ ἔργον καὶ ἡ θέσις τῶν λαϊκῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν «Πάνταϊνος», 1955, τευχ. 11 Ἀπριλίου. Δυοβουνιώτου Κ., Οἱ Λαῖκοι ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν «Ἐκκλησίᾳ», 8 (1930) σελ. 385-386 καὶ 401-404, Μπρατσιώτου Π., Ἡ λαϊκὴ Ἱεραποστολή, ἐν «Ἀνάπλασις» (1953) σ. 117-120, Παναγιωτάκου Π., Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἀνὰ τοὺς αἰῶνας (Ἀθήναι 1939) passim., καὶ ἀπὸ ἑτεροδόξων πλευρᾶς κυρίως, Congar Yves J. M., Jalons pour une Théologie du Laïcat (Paris 1953) passim., Thils Gust. Mission du Clergé et du Laïcat (Paris 1955) passim., Roser E., Die Stellung der Laien in der Kirche nach dem kanonischen Recht (Würzburg, 1949) passim.

καὶ τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας, ἢ καὶ εὐρύτερον ἔτι, καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς, δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ ἀποτελεῖ ἔφεσιν ζωηρὰν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἔφεσιν, ἣτις ὅσον περισσότερον στηρίζεται θεολογικῶς, καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν χριστολογικῶν προϋποθέσεων αὐτῆς, τῶν ἐκκλησιολογικῶν καὶ τῶν ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς περὶ Ἁγίου Πνεύματος καὶ Χάριτος διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας δεδομένων αὐτῆς — στοιχεῖα πάντα ταῦτα, ἅτινα δυστυχῶς δὲν τονίζονται ἐπαρκῶς ἐν τῇ Ἐκθέσει — τόσον περισσότερον ἐξυηρητεῖται τὸ πολύτιμον ἔργον τῆς μεταδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐννοεῖται ὅτι κατ' ἀρχὴν ἡ χριστιανικὴ μαρτυρία δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀπομακρυνθῇ ὀλοσχερῶς ἐκ τῶν στενῶν πωσ ὁρίων τῶν ἐθνικῶν, κοινωνιολογικῶν καὶ ἄλλων μὴ θεολογικῶν παραγόντων καὶ ἰδίᾳ τῶν κατὰ τόπους καταστάσεων τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἐλευθεριῶν, ὧν χαίρει ἢ στερεῖται ἐκάστη Ἐκκλησία.

Ἡ χριστιανικὴ μαρτυρία εἶναι τι τὸ ποικίλλον κατὰ τόπους καὶ περιστάσεις. Πάντως δέον ἐκ παραλλήλου νὰ μὴ λησμονῆται καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ χριστιανικὴ μαρτυρία οὐδέποτε πρέπει ἢ ἠμπορεῖ νὰ καταλήξῃ καὶ εἰς τὴν ἀντίθετον ἀκρότητα τῶν «ἀποικιστικῶν φιλοδοξιῶν ἐκκλησιαστικοῦ (ἢ καὶ πολιτικοῦ) δυστυχῶς) ἱμπεριαλισμοῦ», ὡς ἀναφέρεται εἰς μίαν ἐκ τῶν δοθεισῶν ὑπὸ Προτεστάντικῶν τινῶν Ἐκκλησιῶν ἀπαντήσεων πρὸς τὰς Ἐκθέσεις καὶ τὸ Διάγγελμα τῆς Β' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Evanston⁴⁸. Ἀπὸ ταύτης τῆς πλευρᾶς εὐρίσκομεν εὐστοχον καὶ οἰκοδομητικὸν τὸν ἀπ' εὐθείας ὑπαινιγμόν, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Ἐκθέσεως ὡς πρὸς ἐκείνας ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν, αἵτινες διαφθείρουσαι τὸ ἀληθὲς νόημα τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας καὶ «ὑποχωροῦσαι εἰς τὸν πειρασμόν», ἐπιζητοῦσι «ἴδια πλεονεκτήματα ἐπὶ ζημίᾳ ἄλλης». Ἡ χριστιανικὴ μαρτυρία εἶναι καθῆκον τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν χριστιανῶν ἀτόμων, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως μὴ παραβλάπτηται ἡ βασικὴ ἔννοια τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς θερησκείας οἰκοδομοῦσης τὴν συνεργασίαν καὶ τὴν συμπροαγωγὴν πάντων ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης.

Τὰ ὅσα λέγονται ἐν τῇ Ἐκθέσει περὶ τοῦ ὅρου «Προσηλυτισμός» εἶναι ἐπιτυχῆ. Καὶ μόνος ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Προσηλυτισμοῦ ὡς «διαφθορᾶς» τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας, εἶναι ἀρκετὸς ἵνα ἀποδείξῃ τὸν βαθμὸν τοῦ ρεαλισμοῦ καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος, μεθ' ὧν εἶναι συντεταγμένη ἡ παράγραφος αὕτη. Ὁ ὀρθόδοξος μελετητῆς δὲν δύναται παρὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἱκανοποίησιν αὐτοῦ διὰ τὸν ὑπὸ τὰς γραμμὰς τοῦ μέρους τούτου τῆς Ἐκθέσεως γενόμενον καυτηριασμόν τοῦ Προσηλυτισμοῦ⁴⁹.

48. Response to Evanston. A Survey of the comments sent in by the member Churches on the Report of the Second Assembly of the W. C. C. held at Evanston, Illinois, in August 1954 (Geneva 1957), σελ. 20.

49. Ἴδε τὴν σχετικὴν ἐνδιαφέρουσαν παράγραφον, ἀνωτέρω, ἐν σελίσι 30)31 τοῦ προηγούμενου τεύχους.

Ὡς πρὸς τὸν ἀναλυόμενον τρίτον ὄρον, τὸν τῆς «θρησκευτικῆς ἐλευθερίας», θεωροῦμεν τὰ περὶ τούτου λεγόμενα ἐν τῇ Ἐκθέσει ὡσάντως ἐπιτυχῆ, καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ γράμμα τῶν πρὸς ἃ ἀναφέρονται Διεθνῶν Κειμένων (ιδίᾳ τῆς «Οἴκουμενικῆς Διακηρῦξεως τῶν ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων», ἄρθρ. 18ον). Ἐπιτραπήτω ὅμως ἡμῖν νὰ παρατηρήσωμεν κοί τοῦτο, ὅτι ἐὰν ἡ διεθνῆς γλῶσσα περὶ ἐλευθεριῶν περιχαρακῶν τὰ δικαιώματα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν θεσμῶν, αὕτη δὲν ἔξαρκεῖ ἀσφαλῶς, ἵνα ἐκφράσῃ καὶ ὅλας ἐκείνας τὰς ἐπιφυλάξεις, ὅσας εἶναι δυνατὸν νὰ γεννήσῃ ἢ ἄνευ διακρίσεως ἐφαρμογῇ τῶν ἀρχῶν τούτων καὶ εἰς τὸν καθαρῶς χριστιανικὸν τομέα, ἔνθα αἱ ὑπερφυσικαὶ τῆς κατὰ Χάριν ζωῆς ἐλευθερίαι δὲν δύνανται νὰ μετρῶνται διὰ τοῦ μέτρου τῆς κατὰ κόσμον ἐλευθερίας, διότι πολλαίς, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἢ κατὰ Χριστὸν ἐλευθερία ἤθελε φανῆ ὡς κατὰ κόσμον δουλεία, καὶ δὴ ἐκ τῶν μάλιστα ἀφορήτων. Θὰ ἐπανέλθωμεν καὶ αὐθις εἰς τὴν βασικὴν ταύτην ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας ἐν τοῖς κατωτέρω. Πάντως τοῦτο θέλομεν νὰ τονίσωμεν ἐνταῦθα ἰδιαίτερος, ὅτι τὸ δύνασθαί τινα μεταλλάσσειν τὴν ἑαυτοῦ Ὁμολογίαν ἢ Ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν θεθεῖσαν ταύτην ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, εἶναι βεβαίως δικαίωμα ἀναφαίρετον παντὸς ἐλευθέρου πολίτου. Ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ μεταλλάσσειν τὴν Ὁρθόδοξον Πίστιν καὶ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, δι' ἡμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους βεβαίως, τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν ὡς «Μίαν, Ἁγίαν, Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικήν», καὶ τοῦτο εἶναι δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ καθήκον παντὸς Ὁρθοδόξου, δικαίωμα καὶ καθήκον, ὅπερ διασφαλίζει τὴν ἀληθῆ καὶ κατὰ Χριστὸν Ὁρθόδοξον Ἐλευθερίαν.

Περὶ τοῦ βου τμήματος τῆς Ἐκθέσεως δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἴμεθα ἀπολύτως σύμφωνοι ἐπὶ ὅλων τῶν ἐν αὐτῷ διατυπουμένων ἀντιλήψεων.

Κατ' ἀρχὴν εἶναι δύσκολον νὰ κατανοηθῇ ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ γίνηται λόγος περὶ «προϋποθέσεων», καὶ δὴ καὶ «βασικῶν», τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ὅταν οὗτος ἀνακηρύττεται εὐθὺς πρότερον ἢ π' αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκθέσεως ὡς προῆξίς «διασφραγῆς».

Πάντως, ὅπως ποτ' ἂν ἦ, βλέπομεν ὅτι μεταξὺ τῶν προϋποθέσεων τούτων ἡ πρώτη ἀναφερομένη εἶναι ἢ καὶ πρότερον τονισθεῖσα ὑποχρέωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπως «παρέχωσι μαρτυρίαν χριστιανικὴν ἐλευθέρως καὶ φανερώς», ὅχι μόνον πρὸς τοὺς μὴ χριστιανούς, ὅπερ θὰ ἦτο, εἴπομεν τοῦτο ἐπανειλημμένως, καὶ δεδικοιολογημένον καὶ ἐπιβεβλημένον καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἤδη χριστιανούς. Ἐπιτραπήτω νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὑπάρχει πάντως ἐν τῇ οὕτω διατυπουμένῃ πρώτῃ «προϋπόθεσι» τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἀντίφασις τις καὶ ἐξώφθαλμον δξύμωρον. Διότι τί σημαίνει «χριστιανικὴ μαρτυρία» πρὸς χριστιανούς; Θὰ ἦτο μήπως δυνατὸν νὰ παρασχεθῇ ὑπὸ Ἐκκλησίας τινὸς πρὸς ἑτέραν καὶ μαρτυρία μὴ χριστιανική; Ἡ μαρτυρία

εἶναι ὄντως χριστιανική όταν ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἕξω, ἀποβλέπουσα εἰς τὸ νὰ ἐλκύσῃ αὐτοὺς πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Ἄλλὰ ποίαν ἔννοιαν ἔχει «χριστιανική μαρτυρία» παρεχομένη πρὸς τοὺς χριστιανούς, οἵτινες ἐν τούτοις προεγνώρισαν τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα καὶ ἐνέταξαν ἑαυτοὺς εἰς τὴν «militia Christi»; Καὶ διατί ἀποκαλεῖται ἡ ἐνέργεια αὕτη «χριστιανική μαρτυρία», ἐνῶ ἄριστα θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκληθῆ εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς «προσηλυτισμός»;

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι «αἱ Ἐκκλησίαι πρέπει νὰ χαίρωσι, ὅταν νέαι ἐπιδράσεις ζωογονοῦν τὴν πίστιν τῶν μελῶν των», ἀπλῶς θεωροῦμεν ταύτην ὡς πολὺ τολμηράν, καὶ καθ' ἑαυτὴν καὶ διὰ τὰς τραγικὰς συνεπειάς, τὰς ὁποίας ἠμπορεῖ νὰ ἔχη. Ὅπως τολμηραὶ εἶναι καὶ αἱ ἀπόψεις, τὰς ὁποίας διατυποῖ ἡ Ἐκθεσις ἀναφορικῶς πρὸς τὰς «πλάνας» καὶ τὰς «καταχρήσεις» ἐν τινι Ἐκκλησίᾳ, ὡς βασικῶν προϋποθέσεων πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐντὸς αὐτῆς ὑπὸ ἑτεροδόξων. Ἀντὶ πάσης ἄλλης παρατηρήσεως ἐπὶ τῆς διατυπουμένης ταύτης τολμηρᾶς ἀπόψεως, ἐπιβάλλεται νὰ ἐρωτήσωμεν: Καὶ τίς ὁ ἀδεκάστως κρίνων περὶ τῆς πλάνης καὶ τῶν καταχρήσεων παρὰ τοῖς ἄλλοις; Καὶ κατὰ ποίαν ἀρχὴν ἡ διαπίστωσις τῆς πλάνης καὶ τῶν καταχρήσεων παρὰ τοῖς ἄλλοις ἠμπορεῖ νὰ μεταφραζῆται εἰς ἐλευθέραν καὶ ἀσύδοτον ἐπέμβασιν εἰς τὴν ζωὴν αὐτῶν; Πόθεν δὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως εἰς ξένην τινὰ Ἐκκλησίαν; Ἄλλὰ καὶ τι πλεόν; Ποῖον τὸ μέτρον τῶν συνεπειῶν ἐκ παρομοίας ἐπεμβάσεως; Καὶ πῶς συμβιβάζεται ἡ ξενικὴ ἐπέμβασις πρὸς τὴν βασικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἀτόμων; Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, πῶς θὰ ἐξηγηθῆ ἐκκλησιολογικῶς, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἔτι οἰκουμενιστικῶς καὶ ἐν τῷ πλαίσίῳ τῶν καλῶς νοουμένων ἀδελφικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἐκκλησιῶν ἢ ἱδρυσῆς ἀντιπάλου Ἐκκλησίας», ἐντὸς τῶν ὁρίων προϋπαρχούσης Ἐκκλησίας; Τῶν ἀρχῶν τούτων ἰσχυροσῶν κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον καὶ τῶν ἐπεμβάσεων θεωρουμένων ὡς ἐπιτρεπτῶν ἐντὸς τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Π.Σ.Ε., δὲν θὰ ὑπάρχη λοιπὸν ἔκδηλος ὁ κίνδυνος διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας, ὅπως καταστῶσι ἀγροὶ ἀδέσποτοι, πρὸς ἀδέσμευτον διενέργειαν πάσης μορφῆς ἀποσυνθετικῆς διὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας πράξεως, ἐν ὀνόματι τῶν φαινομενικῶν ἢ καὶ τῶν πραγματικῶν ἔστω πλανῶν καὶ καταχρήσεων παρ' ἐκάστη Ἐκκλησίᾳ καὶ Ὁμολογίᾳ; Τοιαύτη ἀρχὴ ἦκιστα, νομίζομεν, δύναται νὰ ἰσχύσῃ διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ θέματος τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ἐνότητος αὐτῶν⁵⁰.

Καὶ ἤδη ὁ λόγος περὶ τῶν ἐκ τῶν ἐπισήμων κειμένων ἀντλουμένων

50. Πρβλ. σχετικῶς Zander L. A., Vision and Action. The problems of Ecumenism (transl. from the Russ. by N. Duddington), (London 1952), σελ. 110 καὶ 116.

προϋποθέσεων τοῦ Προσηλυτισμοῦ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ Toronto Statement λέγει, ὅτι ἐκάστη Ἐκκλησία δὲν πρέπει νὰ περιστείλῃ ἢ ἀκρωτηριάσῃ ἢ τροποποίησιν τὴν ἐαυτῆς ὁμολογίαν πίστεως. Ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι μεταξὺ τοῦ μὴ ἀκρωτηριάσειν τὴν ὁμολογίαν πίστεως, ὅπερ ζητεῖ τὸ κείμενον, καὶ τοῦ ἀκαίρως ἢ εὐκαίρως παρουσιάζειν ταύτην, ὡς εἰς πλειστηριασμὸν οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ προσηλυτισμῷ καὶ πρὸς προσέλκυσιν ὀλίγων ὁπαδῶν, ὑπάρχει ἀναμφιβόλως μεγάλη διαφορά. Ἐὰν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα περὶ «ἀκρωτηριασμοῦ» τινος, οὗτος μᾶλλον θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς περὶ οὗ ὁ λόγος παραγράφου τοῦ κειμένου τοῦ Toronto, ἥτις καὶ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς στραγγαλίζεται, ὅταν ζητῆται ἡ εφαρμογὴ ταύτης εἰς τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ. Τὸ μὴ περιστέλλειν ἢ μὴ τροποποιεῖν τὴν ὁμολογίαν ἐκάστης Ἐκκλησίας, εἶναι συνταγματικὴ, οὕτως εἰπεῖν, ἀρχή, ἣν ἔθεσεν εἰς ἑαυτὸ τὸ Π.Σ.Ε., ἀρχὴ καθ' ἣν τὸ εἶναι Ἐκκλησίαν τινὰ μέλος τοῦ Συμβουλίου δὲν συνεπάγεται οὐδὲ τὴν κατὰ κεραιάν ἀρνησιν, ἀκρωτηριάσιν ἢ τροποποίησιν τῆς ἐαυτῆς διδασκαλίας, ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν θὰ τὸ ἠθέλεν αὕτη. Ἡκιστα ὄθεν νομίζομεν, ὅτι τὸ προσαγόμενον κείμενον τοῦ Toronto στηρίζῃ, ἔστω καὶ πόρρωθεν, τὴν «ἐλευθερίαν» τοῦ ἐκθέτειν καὶ προπαγανδίζειν τὴν διδασκαλίαν ἐκάστης Ἐκκλησίας ἐπὶ Προσηλυτισμῷ. Ἄλλωστε δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται καὶ τοῦτο, ὅτι ἐὰν οἰκεὶ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐπεβάλλετο ἡ ἀρχὴ τοῦ μὴ περιστέλλειν ἐκάστην Ἐκκλησίαν τὴν ἐαυτῆς Ὁμολογίαν πίστεως, τότε τὰ προβλήματα τοῦ Οἰκουμενισμοῦ θὰ ἦσαν πάντως περισσότερα καὶ δυσκολώτερα ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ. Τὸ μὴ περιστέλλειν τὴν ὁμολογίαν πίστεως καὶ τὸ «ἐκθέτειν εἰλικρινῶς ταύτην ἐν τῷ Συμβουλίῳ ἢ ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κοινωνίᾳ», ὡς λέγει τὸ κείμενον τοῦ Toronto, εἶναι πράγματα συμβιβαζόμενα καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐπιβαλλόμενα ἐν τῷ συγχρόνῳ Οἰκουμενισμῷ. Οἱ «ἀνεπιθύμητοι ὅμως τρόποι» ἐκθέσεως τῆς ἐκάστου ὁμολογίας, εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες δημιουργοῦσι τὰ μείζονα προβλήματα, καὶ εἴμεθα εὐτυχεῖς διαπιστοῦντες, ὅτι ἡ μεγάλη αὕτη ἀλήθεια δὲν διέφυγε τῆς προσοχῆς τῶν μελῶν τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς. Καὶ ἄς μὴ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι οἱ «ἀνεπιθύμητοι οὗτοι τρόποι» τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας— ἄς ὁμολογήσωμεν τοῦτο εἰλικρινῶς—εἶναι αἱ συνηθέστεραι μορφαὶ τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ἐναντίον τῶν ὁποίων διαμαρτύρονται αἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι.

Ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιολογικὴν τροπὴν, ἣν δίδει εἰς τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἡ Ἐκθεσις, λέγουσα ὅτι ἐκάστη Ἐκκλησία δὲν δικαιούται νὰ ἀρνηθῇ τὴν «ιδιότητα Ἐκκλησίας» εἰς ἑτέραν, ἐξ οὗ ἐξάγεται λογικῶς, ὅτι ἢ ὡς Ἐκκλησία ἀναγνωριζομένη χριστιανικῆ κοινότητος κέκτηται φυσικῶς καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ παρέχειν μαρτυρίαν τῆς ἐαυτῆς πίστεως, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: Γνωστὸν ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἐφ' ἣς στηρίζεται ἡ

Ἐκθεσις, εἶναι ἐκείνη ἣν διετύπωσε τὸ Toronto Statement⁵¹. Γνωστὸν δὲ ἀκόμη, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἀντίδρασις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν ἔπαυσεν οὔσα μεγάλη.

Ἡ «ἰδιότης Ἐκκλησίας» δὲν εἶναι τι ὅπερ ἀσυζητητὴ καὶ οἰονεὶ ἐκ λόγων ἐκκλησιαστικῆς ἀβρότητας ἠμπορεῖ νὰ ἀποδοθῆ πρὸς μίαν οἰανδήποτε χριστιανικὴν ομάδα, ἐὰν αὕτη δὲν ἀνταποκρίνηται εἰς ἓν minimum ἐκκλησιολογικοῦ περιεχομένου. Αὐτὸ τοῦλάχιστον ἰσχύει παρὰ τῇ ἡμετέρᾳ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, τῇ ἀναγνωρίζουσα ἀποκλειστικῶς ἑαυτὴν ὡς «Μίαν, Ἀγίαν, Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν». Διὸ καὶ τὸ εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν μέλος τοῦ Π.Σ.Ε. δὲν συνεπάγεται, δὲν δύναται νὰ συνεπάγεται ὑποχρεώσεις ἐκκλησιολογικὰς ἀντιθέτους πρὸς τὴν θεμελιώδη ταύτην διδασκαλίαν αὐτῆς, οὔτε δὲ καὶ ἠμπορεῖ νὰ ἐπιβληθῆ κατὰ τοῦτον ἢ τὸν ἄλλον τρόπον εἰς αὐτὴν ἢ ὑποχρεώσεις, ὅπως μὴ ἀρνηθῆ τὴν «ἰδιότητα Ἐκκλησίας» εἰς χριστιανικὰς τινὰς ομάδας ἢ νὰ παύσῃ θεωροῦσα ὡς πεπλανημένας καὶ αἰρετικὰς, εἴτε ἐν συνόλῳ εἴτε καὶ ἐν μέρει, τὰς διδασκαλίαις αὐτῶν ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς. Εἶναι βεβαίως τελείως διάφορον πρᾶγμα νὰ θεωρῆ ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ὡς πεπλανημένην ἢ αἰρετικὴν ἄλλην τινὰ Ὁμολογίαν (ἄλλωστε πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀφαιρεθῆ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅταν ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκθέσει ἀνομολογεῖται, ὅτι, «ὅταν αἱ πλάναι καὶ αἱ καταχρήσεις ἐντὸς μιᾶς Ἐκκλησίας καταλήξουν εἰς διαστροφὴν ἢ τὴν συσκότισιν τῶν κεντρικῶν ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου..., τότε αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι ὑποχρεοῦνται νὰ ἐλθῶσι... κλπ.»;) καὶ εἶναι τελείως διάφορον πρᾶγμα νὰ πιστεῦῃ ἡ καὶ νὰ μὴ πιστεῦῃ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, ὅτι ἡ «μόνη βοήθεια» διὰ τὰ μέλη αὐτῆς εἶναι ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν ἐκ ταύτης (!). Ἐπιτραπήτω νὰ λεχθῆ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία πιστεύει καὶ διακηρύττει, ὅτι ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τῶν πεπλανημένων πρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ ἀδιαίρετον πίστιν ἔγκειται ἡ πραγματικὴ ἐπανασύνδεσις τοῦ ἐσχισμένου χιτῶνος τοῦ Κυρίου. Τοῦτο δὲ δὲν σημαίνει, ὅτι προδικάζει ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία τὴν δυνατότητα ὑπάρξεως καὶ οἰασδήτινος ἄλλης μορφῆς «ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς» καὶ παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις, ἢ ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλοι τρόποι «βοηθείας» τῶν πεπλανημένων καὶ αἰρετικῶν. Διὸ καὶ δὲν ἀποφεύγεται νὰ λεχθῆ ἐνταῦθα, ὅτι, ὡς ὀρθῶς ἀνομολογεῖται ἡ ἀλήθεια αὕτη καὶ ἐν τῇ Ἐκθέσει, ὁ Προσηλυτισμὸς δὲν εἶναι ὁ ἰδεωδέστερος τρόπος «βοηθείας» τῶν χριστιανῶν.

Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, εἶναι δύσκολον ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ νὰ διαφανῆ ἡ ἐσωτέρα σχέσις, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ἐκκλησιολογικῆς ταύτης ἀρχῆς, καθ' ἣν ἑκάστη Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ ἀναγνωρίσῃ τῇ ἑτέρᾳ τὴν «ἰδιότητα Ἐκκλησίας» καὶ τοῦ σημείου τούτου, καθ' ὃ ἀποκλείεται, οὔτως εἰπεῖν,

51. Κείμενον τοῦ Toronto, Δ', δ', ἐν «Ἐκκλησία», 27(1950) σελ. 350, κατὰ μετάφρασιν τοῦ ὅλου κειμένου ὑπὸ Γερμανοῦ, Μητρ. Θυατείρων.

ἢ κατὰ τινὰ τρόπον ἀπομάκρυνσις τῶν μελῶν Ἐκκλησίας τινὸς πεπλανημένης ἢ αἰρετικῆς ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς. Διότι ἡ ἀναγνωριζομένης τῆς «ιδιότητος Ἐκκλησίας» εἰς ἑτερόδοξόν τινα κοινότητα παρέλκει ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν μελῶν αὐτῆς ἐκ ταύτης, καὶ ἄρα ἀπρακτεῖ καθ' ἑαυτὸν ὁ Προσηλυτισμὸς ἢ ἀντιθέτως μὴ ἀναγνωριζομένης τῆς «ιδιότητος Ἐκκλησίας» τοῖς ἄλλοις δέον νὰ ἐπιζητηθῇ ἢ κατὰ τινὰ τρόπον ἔνταξις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀληθῆ Ἐκκλησίαν. Πάντως ἢ ἐκ παραλλήλου ἐμφάνισις ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἀρχῶν ὀδηγεῖ εἰς θεολογικὰ καὶ πρακτικὰ ἄτοπα.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς Ἐκθέσεως προτεινομένους τρόπους ἀπ' εὐθείας μεταξὺ ἀτόμων καὶ Ἐκκλησιῶν «μαρτυρίας», ὡς λέγει τὸ κείμενον, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: Κατ' ἀρχὴν νομίζομεν, ὅτι ὑπάρχει ἀντίφασις τις μεταξὺ τῶν τρόπων τούτων μεμετρημένης παροχῆς μαρτυρίας καὶ δημιουργίας οἰκουμενικῶν ἐπαφῶν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ ὄλων ὅσα λέγονται προηγουμένως ἐν τῇ Ἐκθέσει ἀναφορικῶς πρὸς τὰς συνθήκας ἐκεῖνας, ὅφ' ἃς ἐπιτρέπεται καὶ συνιστᾶται ταῖς Ἐκκλησίαις, ὅπως ἐπεμβαίνωσιν ἐκεῖ ἐνθα διαπιστοῦσι πλάνην ἢ αἵρεσιν. Ἡ δέον νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἰσχύει τὸ προαναφερθὲν δικαίωμα ἐπεμβάσεως, καὶ τότε παρέλκει ἡ παράθεσις ὄλων τούτων τῶν τρόπων «εὐγενοῦς», οὕτως εἰπεῖν, καὶ «νομίμου» παροχῆς μαρτυρίας ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ Π.Σ.Ε., ἢ ἀντιθέτως θὰ ἰσχύωσιν οἱ ὡς ἄνω τρόποι ἐνεργείας, ὅτε καὶ μένουσιν ἀνεξήγητοι αἱ τολμηραὶ παραχωρήσεις τοῦ κειμένου τῆς Ἐκθέσεως εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν ἐπεμβάσεων, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ Προσηλυτισμὸς.

Πάντως ἀνεξαρτήτως τῆς ἀντιφάσεως ταύτης ἐν τῇ Ἐκθέσει, δέον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν ἀναγινώσκονται ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξον μελετητὴν οἱ προτεινόμενοι οὗτοι τρόποι παροχῆς μαρτυρίας. Ἀλλὰ δέον νὰ εἴπωμεν ἐν τούτοις καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ τρόποι οὗτοι ἐλάχιστα δύνανται νὰ ὑποκαταστήσωσι καὶ ἔξουδετερώσωσι τὸν διεξαγόμενον ἐκασταχοῦ Προσηλυτισμὸν. Αἱ προσωπικαὶ καὶ ἀνεπίσημοι συζητήσεις μεταξὺ χριστιανῶν ἀτόμων, αἱ ἐπίσημοι θεολογικαὶ συζητήσεις καὶ ἐπαφαὶ μεταξὺ Ἐκκλησιῶν καὶ αἱ νόμιμοι μορφᾶν Δοκίμης Βοηθείας προσάγουσι τὰς ὁμαλὰς διαχριστιανικὰς σχέσεις καὶ προωθοῦσι τὴν καλῶς νοουμένην οἰκουμενιστικὴν ἐργασίαν. Ἀλλὰ ποίαν σημασίαν ἤμποροῦν νὰ ἔχωσιν πάντα ταῦτα ἐκεῖ ἐνθα τὴν ὁμαλότητα τῶν ἀγαθῶν σχέσεων διαδέχεται καὶ ἀντικαθιστᾷ ὁ ἀνώμαλος μηχανισμὸς τῆς προσηλυτιστικῆς δράσεως καὶ προπαγάνδας; Πάντως μεθ' ἰκανοποίησεως ἀναγινώσκονται ἐν τῇ Ἐκθέσει καὶ σκέψεις ὡς αἱ ἑξῆς: «...Ἐκκλησία τις βοηθεῖ ἑτέραν διὰ μίαν καλυτέραν ζωὴν τῆς ἰδικῆς της... Ἐκκλησία τις, τῇ συγκαταθέσει ἑτέρας, βοηθεῖ αὐτήν, ἵνα διεξαγάγῃ ἔργον εὐαγγελικοῦ ἢ κατηχητικοῦ ἢ ἐκπαιδευτικοῦ χαρακτῆρος, ἢ παρέχει οἰανδήποτε ἄλλην ὑπηρεσίαν ἀπὸ μέρους τῶν μελῶν τῆς ἑτέρας Ἐκκλησίας, ὅχι μόνον ἀφήνουσα αὐτὰ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ βοηθοῦσα αὐτὰ, ἵνα ἀποβῶσιν οἱ χριστιανοὶ πιστότεροι καὶ καλύτεροι. Εἶναι

σαφές, ὅτι ἡ προσέγγισις αὕτη ἀπαιτεῖ μεγαλειτέραν αὐτοθυσίαν καὶ ταπεινώσιν ἀπὸ μέρους ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν». Ὡραῖαι καὶ εἰλικρινεῖς αἱ ἰδέαι αὐταί, ἀλλὰ ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς εἶναι εὐστοχον νὰ ὑποδειχθῇ ἐνταῦθα, ὅτι τὰ «ἔργα» ταῦτα, «εὐαγγελικοῦ ἢ κατηχητικοῦ ἢ ἐκπαιδευτικοῦ χαρακτῆρος» ἢ καὶ γενικώτερον τὰ ἔργα χριστιανικῆς «ὑπηρεσίας», ὑπῆρξαν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν καὶ συντελοῦσιν, ὡς μὴ ὄφειλε, εἰς τὴν αὐξησιν τῆς προσηλυτιστικῆς δράσεως ἐν ὀρθοδόξοις περιοχαῖς, αἱ δὲ ἀρεταὶ τῆς αὐθυσίας καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης, δὲν ἦσαν—ἄς ὁμολογηθῇ τοῦτο εἰλικρινῶς—αἱ συνοδεύουσαι τὴν «βοήθειαν» τῶν ἑτεροδόξων κινήτηριοι δυνάμεις.

Ὡς πρὸς τὸ 4ον καὶ τελευταῖον τμήμα τῆς Ἐκθέσεως, τὸ ἀσχολούμενον μὲ ὠρισμέναις διαπιστώσεσι περὶ τὸν Προσηλυτισμόν, ἄς καὶ παραθέτει ἐνώπιον τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ Ἐκθεσις ὑπὸ τύπον ἐκφραστικωτάτων καὶ πολὺ ρεαλιστικῶν ἐρωτήσεων, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι λέγονται ἐν τούτῳ ὠρισμέναι ἀλήθειαι εἰς πλάγιον τρόπον, αἵτινες ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνομολογηθῶσιν. Ἐν τούτοις δέον νὰ παραδεχθῶμεν ταυτοχρόνως, ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο πρρουσιάζει καὶ τὰς μεγαλειτέρας ἀντιφάσεις, αἱ ὁποῖαι δυσκόλως δικαιολογοῦνται καθ' ἑαυτάς.

Πάντως ἡ πρώτη ἐρώτησις, ὁμιλοῦσα περὶ τοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ εἰς τὰς ἀντιλήψεις καὶ πεποιθήσεις τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ τοῦ καθήκοντος ἡμῶν, ὅπως ἰστάμεθα ὑπεράνω τῶν ἀτελειῶν ἡμῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ δευτέρα, περὶ τῆς ἱερᾶς ὑποχρεώσεως ἐκάστου χριστιανοῦ, ὅπως προσεύχεται διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀναγέννησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ Ἐκκλησίας, εἶναι καλά, καὶ νομίζομεν, ὅτι πολλαὶ ἀπὸ τὰς ἀσφυκτικῶς πιεζούσας τὰς Ἐκκλησίας ἐκδηλώσεις προσηλυτισμοῦ θὰ ἐξέλειπον, ἐὰν εἰλικρινῶς οἱ χριστιανοὶ ἠθέλων σταματήσῃ ἐπὶ τῶν ἠθικῶν τούτων ἀρχῶν καὶ τῶν εὐθυνῶν τῶν ἐν ταῖς διαχριστιανικαῖς σχέσεσιν αὐτῶν.

Ἡ τρίτη ἐρώτησις, ἡ ὁμιλοῦσα περὶ τοῦ «δικαιώματος τοῦ ὠρίμου ἀνθρώπου», ὅπως ἀλλάξῃ τὴν Ἐκκλησίαν του, ἐὰν ἡ συνείδησις του δὲν τῷ ἐπιτρέπη νὰ μείνῃ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, θέλομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ἀλλαγὴ Ἐκκλησίας δὲν εἶναι τόσον θέμα δικαιώματος ἀγνωρίζομένου λογικῶς ἢ ἄλλως κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν πνευματικὴν ἢ κοινωνικὴν ὠριμότητα, ἀλλὰ θέμα κυρίως θείας Χάριτος καὶ καθοδηγήσεως τοῦ Παρακλήτου. Μὲ κριτήριον τὴν «ὠριμότητα» μόνην, δημιουργοῦνται ἐπικίνδυνοι ἀσφαλῶς καταστάσεις, τόσον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ αὐτομολοῦντος, ὅσον καὶ εἰς τὴν γενικὴν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς ἣν αὐτομολεῖ.⁵² Τοῦτο ἀποδεικνύει ἡ γενικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πείρα, τόσον διὰ τὰς ἀφανεῖς ὅσον καὶ διὰ τὰς πομπώδεις μεταστροφὰς ἐκ Προσηλυτισμοῦ, ὅσας ἀναγράφει ἡ ἱστορία τῶν δύο τούτων, ἐπὶ παραδείγματι, τελευταίων αἰώνων.

Ἡ τετάρτη ἐρώτησις, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως «νομικῆς,

52. Ἴδε σχετικῶς Zander L. A., *Ecumenism and Proselytism*, *Ecumenical Review*, 3 (1951) σ. 262.

οικονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἰσότητος διὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας ἐν ἐκάστη χώρᾳ», αὕτη δημιουργεῖ, νομίζομεν, δυσκολίας ἀνυπερβλήτους ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς, δὲν ἀμφιβάλλομεν, πασῶν τῶν ὡς καθεστηκυῶν ἀνεγνωρισμένων εἰς τὸν κόσμον Ἐκκλησιῶν. Ἐκκλησίαι ὄχι μόνον ὡς ἡ ἐν Ἑλλάδι, ἥτις θεωρεῖται καὶ εἶναι Ἐθνικὴ Ἐκκλησία ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι Ἐκκλησίαι, ἐκ τῶν καθεστηκυῶν τῆς γηραιᾶς ἡμῶν Εὐρώπης κυρίως, θὰ ἔχωσι σοβαρὰς ἐνστάσεις ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Διὰ τὰς χώρας ἐκείνας ἐνθα ἡ Ἐθνικὴ Ἐκκλησία διασφαλίζει τὸν ἐθνικὴν ἐνότητα τοῦ Κράτους, εἶναι δικαίωμα τῆς Ἐκκλησίας ταύτης νὰ διεκδικῇ καὶ ἀπολαύῃ ἰδιαιτέρας κρατικῆς προνομίας, καὶ εἶναι καθῆκον συνταγματικὸν τῆς Πολιτείας, ἵνα στηρίξῃ ἰδιαζόντως τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνην, μὴ συνθλίβουσα μὲν, ὡς εἰκός, καὶ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας ἢ θρησκευάματα, ἀλλὰ καὶ μὴ ἐξισοῦσα «νομικῶς, οικονομικῶς ἢ κοινωνικῶς» τὴν ἐθνικὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὰς λοιπὰς χριστιανικὰς ἢ θρησκευτικὰς μειονότητες.

Ἡ πέμπτη ἐρώτησις, ἥτις ὀμιλεῖ περὶ «τῶν ὕλικῶν ἢ κοινωνικῶν πλεονεκτημάτων», ἅτινα τόσον ἀφειδῶς δυστυχῶς χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν συνήθη προσηλυτιστικὴν δρᾶσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ περὶ τῶν «ἀρεπῶν πιέσεων ἐπὶ πτωχῶν καὶ ἐμπεριστάτων ἀνθρώπων», εἶναι ἐκ τῶν περισσότερο δριμύως καυτηριαζουσῶν τὸν Προσηλυτισμὸν καὶ τὰς μεθόδους αὐτοῦ.

Αἱ λοιπαὶ ἐρωτήσεις, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς μεικτοὺς γάμους, εἰς τὰ ἐκ τῶν γάμων τούτων προερχόμενα τέκνα καὶ τὴν Ὁμολογίαν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐντάσσωνται ταῦτα, εἰς τοὺς ὑπὸ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια διατελοῦντας χριστιανούς, ἢ ψυχολογία τῶν ὁποίων τόσον ἐπιρροπῆς εἰς θρησκευτικὰς ὀλισθήσεις εἶναι, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ὑπόλοιποι ἐρωτήσεις, αἵτινες ἐπιβάλλουσι τρόπον τινὰ τὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀμοιβαιότητος προσοχὴν, σύνεσιν καὶ μεμετρημένην τακτικὴν εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, καθ' ὅσας πρόκειται περὶ μεμονωμένων ἢ καὶ ὁμαδικῶν ἐνίοτε μεταστροφῶν χριστιανῶν ἀπὸ Ἐκκλησίας εἰς Ἐκκλησίαν, πᾶσαι αὗται ἀπτονται λεπτῶν καὶ ἀκανθωδῶν ἐν ταῖς διαχριστιανικαῖς σχέσεσι ζητημάτων, καὶ ἀσφαλῶς ἡ Ἐκθεσις καλῶς ποιούσα ἔτιξε τόσον ἐπικαίρως καὶ ταῦτα, ἐπιτρέψασα νὰ κατανοηθῇ, ὅτι περὶ τὸ κύριον καὶ καθαρῶς θεολογικὸν θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ὑπάρχουσι καὶ αἱ πρακτικώτεραι λεπτομέρειαι αὐτοῦ, ὅσαι καὶ προσδίδουσιν εἰς αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα τοῦ «δυσεπιλύτου προβλήματος».

Ταῦτα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐντὸς τοῦ συγχρόνου Οἰκουμενισμοῦ ἐμφάνισιν καὶ τοποθέτησιν τοῦ ζητήματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ σημαντικώτερον ἐπίσημον κείμενον τοῦ Π. Σ. Ε. ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐν τῷ ἐφεξῆς, Β' Μέρει τῆς παρούσης ἐργασίας ἡμῶν, ἐξέτασιν τῶν θεολογικῶν πλευρῶν καὶ θεωρητικωτέρων ὀψεων τοῦ ζητήματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ.